

ΕΤΑΙΡΙΑ ΙΠΙΓ

ΕΤΑΙΡΙΑΚΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΣΠΟΔΩΝ

΄
ΈΤΟΣ ΙΓ'

Εθραβεύθη ύστο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐφ Παρισίοις
Συλλόγου ωρὸς ἐμίσχυσιν τῷ Ελληνικῷ Σπουδῶν.

Ε.Υ.Δ της Κ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΔΟΧΗΝΔΙ 1937

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΝΕΑΡΑΣ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ¹

‘Από της πρώτης στιγμῆς τῆς ὑπάρξεως τῶν κοινωνιῶν δημιουργεῖται τὸ ζῆτημα τῆς κοινωνικῆς διαφοροποίησεως. ’Απὸ ταύτης μέχρι τῆς συγκροτήσεως χωριστῶν κοινωνικῶν τάξεων ἡ ἀπόστασις εἶναι μικρά. Διὰ τῆς δημιουργίας δύως τῶν τελευταίων καὶ τῆς συμπαραρτούσης συνειδητοποιήσεως τῶν ίδιαιτέρων συμφερόντων, ἥθικῶν καὶ οἰκονομικῶν, ἐκάστης ἔξι αὐτῶν καὶ τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης ἀντιθέσεως τῶν συμφερόντων αὐτῶν πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων κοινωνικῶν τάξεων ἐκδηλοῦται τὸ κοινωνικὸν ζῆτημα, τὸ πρόβλημα δηλαδὴ τῆς ἀρμονικῆς ἐν κοινωνίᾳ συμβιώσεως τῶν ισχυρῶν μὲ τοὺς ἀδυνάτους, τῶν πλουσίων μὲ τοὺς πτωχούς. ’Αναλόγως τῆς ίδιαιτέρας ἐκάστοτε συγκροτήσεως τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν τὸ πρόβλημα ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν πρότην αὐτοῦ πτυχήν, δηλαδὴ ὡς ζῆτημα σχέσεων μεταξὺ ισχυρῶν καὶ ἀδυνάτων, ἢ ὑπὸ τὴν δευτέραν, ὡς ἀντίθεσις δηλαδὴ μεταξὺ πλουσίων καὶ πτωχῶν, ἢ τέλος καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρας. Διὰ τὴν λύσιν αὐτοῦ ἔχοησιμοποιήθησαν ἄλλοτε ἢ πίεοις τῶν ισχυρῶν καὶ ἄλλοτε ἢ πρόνοια ὑπὲρ τῶν ἀδυνάτων. Τὸ πρῶτον συνέβη κυρίως δσάκις ἢ κρατικὴ ἔξουσία ὑπῆρξε κοινωνικῶς χαλαρά, ἢ δὲ παρέμβασίς της εἰς τὰ κοινωνικὰ πράγματα ἐντελῶς δευτερεύουσα. Τότε οἱ ισχυροί, στηρίγματα ἀπότερα τῆς πολιτείας, ὑπηρόδευον τὸν νόμον των εἰς τοὺς ἀδυνάτους. Τὸ δεύτερον ἀπήντησεν ἐπὶ κρατῶν ισχυρῶν καὶ παρεμβατικῶν, ὅτε ἡ ἔξουσία ἀπεμακρύνετο τῶν δλίγων καὶ ἐπεχείρει νὰ στηριχθῇ ἢ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν πολλῶν. ’Εξ οὗ ἡ ἀποψίς δτι ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ εἶναι δημιουργημα τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἐνάτου αἰώνος εὗρε τὸ Βυζάντιον μὲ κοινωνικὸν πρόβλημα ἐμφανιζόμενον καὶ ὑπὸ τὰς δύο ὅψεις, καὶ ὡς ζῆτημα δηλαδὴ ισχυρῶν καὶ ἀδυνάτων καὶ ὡς ζῆτημα πλουσίων καὶ πτωχῶν². ’Η φρεουδαρχολογίας τοῦ κράτους, κατὰ τῆς ὁποίας ἀντέδρασαν ἐπὶ αἰώνας οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες, είχεν ἡδη προχωρήσει σοβαρῶς, ἐνισχυομένη ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἢ ὁποία πάλιν ὅχι δλίγον συνετέλει

¹ Ἀνακοίνωσις γενομένη εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ Ε΄ Βυζ. Συνέδριον.

² Βλ. ἀδράν ἀνάλυσιν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων παρὰ A. Vasili ev, Histoire de l’Empire Byzantin, γιατὶ. μετ., Παρίσιοι 1932, τόμ. Α΄ σελ. 455 ἐπ. καὶ τοῦ αὐτοῦ. On the question of Byzantine feudalism, εἰς τὸ Byzantium VIII (1933), σελ. 584 ἐπ.

εἰς τὴν ἀποπιώχυνσιν τῶν μεσαίων τάξεων, ἢτις, ἐπερχομένη λόγῳ τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπετείνετο καὶ διὰ τῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν προσκλώσεως τῶν περιουσιῶν τῶν ἀτόμων τῶν ἐπιλεγομένων τὸν μοναχικὸν βίον ἡ διὰ διατάξεων τελευταῖας βουλήσεως διατίθεμένων τὴν περιουσίαν τῶν εἰς θρησκευτικὰ καθιδρύματα¹. Ἐξ ἄλλου ὁ κρατικὸς παρεμβατισμὸς εἰς τὴν οἰκονομίαν, συνδυαζόμενος καὶ μὲ τὴν μορφὴν τῆς συντεχνιακῆς ὀργανώσεως τῶν μεσαίων τάξεων τῶν ἀστικῶν κέντρων² παρουσιαζόμενης ὡς ἀντιστάθμισμα καὶ ὡς ἀντίδρασις τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἔξουσίας τῶν φεουδαρχῶν καὶ τοῦ κλήρου, εἰχε φθάσει εἰς σημεῖα ἀφάνταστα. Προσφυγεῖσται ἐλέχθη ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο «ὅ καράδειος» τῶν μονοπωλίων, τῶν προνομίων καὶ τοῦ προστατευτισμοῦ³. Τέλος ἡ ἐσωτερικὴ ὀργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχεν ἀρκούντως ιαγυροποιηθῆ εἰς βάρος τῶν διαφόρων τοπικῶν ὀργανισμῶν, ἐνῷ συγχρόνως ἡ διαιλογέρα κατάστασις τῆς Δύσεως προεκάλει μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, ἐκ τῆς ὁποίας πολλὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὠφελεῖτο ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀγατολῆς⁴.

Τὸν Αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν Σοφὸν ἀνερχόμενον εἰς τὸν θρόνον τὰ πάντα προώριζον διὰ τὸν ρόλον τοῦ κοινωνικοῦ μεταρρυθμιστοῦ τῆς φυιούσης Αὐτοκρατορίας αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι κοινωνικαὶ συνθῆκαι⁵ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰσαύρων γενομένη προσπάθεια ἀναπροσαρμογῆς τῶν κοινωνικῶν

¹ Bl. A. Vogt, Basile Ier et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle, Παρίσιοι 1908, σελ. 375 ἐπ. καὶ 381 ἐπ. καὶ St. Runciman, La civilisation byzantine (330-1453), γαλλ. μετ., Παρίσιοι 1934, σελ. 221. Οἱ ἀγῶνες κατὰ τῆς φεουδαρχοκοινήσεως ἐκδηλοῦνται εἰς τὴν Βεζαντινὴν νομοθεσίαν μὲ σειρὰν ποικίλων μέτρων ὑπὲρ τῆς μικρᾶς ἴδιοκτησίας, ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Διοκλητιανὸν, κακῶς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀποδιδομένης διατάξεως τοῦ Κόδ. 4,44,2 περὶ διαρρήξεως τῆς ἀγοραπωλησίας λόγῳ βλάβης μέχρι τῆς περιλαλήτου νεαρᾶς περὶ προτιμήσεως Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, τοῦ 922. Πρβλ. F. Lot, La fin du monde antique et le début du moyen âge, Παρίσιοι 1927, σελ. 149 ἐπ. καὶ Ch. Diehl-G. Marcais, Histoire du moyen âge, τόμ. Γ', Παρίσιοι 1936, σελ. 523 ἐπ.

² Bl. περὶ ταύτης G. Zorats, Le corporazioni bizantine; Studio sull' Ἐπαρχικὸν βιβλίον dell' Imperatore Leone VI. Ρώμη 1931, ἴδιος σελ. 151 ἐπ. καὶ A. Χριστοφιλοπούλου. Τὸ Ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ οἱ Συντεγματικοὶ Αθῆναι 1935. ἴδιος σελ. 36 ἐπ.

³ Bl. J. Nicolle, Le livre du Préfet ou l'édit de l'Empereur Léon le Sage sur les corporations de Constantinople. Γενεύη 1894, σελ. 11. Πρβλ. A. Andréadès, Byzance, paradis du monopole et du privilège. εἰς τὸ Byzantion IX (1934), σελ. 171 ἐπ. καὶ Chr. Macri, L'organisation de l'économie urbaine dans Byzance sous la dynastie de Macédoine, Παρίσιοι 1925.

⁴ Bl. Runciman, Ἔνθ. ἀν., σελ. 47 καὶ Ch. Diehl-G. Marcais, Ἔνθ. ἀν., σελ. 508 ἐπ., 519 ἐπ.

⁵ Bl. γενικῶς A. Vogt, Ἔνθ. ἀν., σελ. 380.

θεομῶν καὶ τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων¹ ἡ μεγάλη του τέλος μόρφωσις καὶ ὁ βαθὺς χριστιανικὸς ἀνθρωπισμός του². Ἐξεπλήρωσε τὸν ρόλον του αὐτὸν;

Τὸ κύριον μέσον τὸ ὅποιον διαθέτει ἡ πολιτεία διὰ τὴν παρέμβασίν της εἰς τὰ κοινωνικὰ ζητήματα καὶ τὴν ἐφαρμογὴν κοινωνικῆς πολιτικῆς είναι ἡ νομοθεσία. Ἀς ἴδωμεν ἀνὴρ Νομοθεσία Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Ιδίᾳ δὲ ἔκείνη ἡ ὅποια ἀποδίδεται μᾶλλον εὐλόγως, εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ κάλαμον³, αἱ «Νεαραὶ» αὐτοῦ διατάξεις, ἐμπνέονται ἀπὸ διάθεσιν καὶ ἀπὸ ἀρχὰς κοινωνικῆς πολιτικῆς.

Διὰ τὴν ἔξετασιν τοῦ ζητήματος οὐδεμίαν ἀσκεῖ ἐπίδρασιν ἡ ἀμφισβήτησις ἀν αἱ Νεαραὶ τοῦ Λέοντος ἔτυχον ἀληθῶς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς ἡ δχι⁴. Ἀρχεῖ τὸ γεγονός διτὶ διφεύλονται εἰς αὐτὸν. Καὶ οἱ στοχασμοί, ποὺ ἀκολουθοῦν, δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν κοινωνικὴν ἴστορίαν τοῦ Βυζαντίου, προσπαθοῦν μόνον νὰ φωτίσουν μίαν πτυχὴν τῆς προσωπικότητος ἐνὸς μεγάλου Βυζαντινοῦ.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον διτὶ τὰς Νεαρὰς διατρέχει εἰλικρινῆς καὶ βαθεῖας ἀνθρωπιστικῆς διάθεσις. Διάθεσις ὅμως περισσότερον μνησικοπαθοῦς φιλοσόφου, παρὰ δέξιος παρατηρητοῦ τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων. Τὴν σκέψιν τοῦ Λέοντος ἀπασχολεῖ ἡ δικαιοσύνη συνδυαζομένη μὲ τὴν πηγάζουσαν ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἡμικήν. Λέγει πράγματι οὗτος ἐν Νεαρῷ 61:

«Ως ἡν μακάριον καὶ τῷ βίῳ σωτήριον τὴν εὐθείαν τοῦ δικαίου τρίβον
βούλεσθαι τοὺς ἀνθρώπους βαδίζειν· οὐ γάρ οὕτε νομοθέταις ἔδεησεν αὐστη-

¹ Bk. *Zachariae von Lügenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts*, 3η ἔκδ. Βερολίνον 1892, σελ. 251 ἐπ. Προβλ. Vogt, "Ενθ. ἀν., σελ. 382 ἐπ.

² Bk. Beck-Zepernick, *De Novellis Leonis Augusti et philosophi earumque usu et auctoritate liber singularis*, Χάλλη 1779, σελ. 49 ἐπ., 311 ἐπ., κλπ., A. Vogt, *The Macedonian Dynasty from 867 to 976 a.D.* ἐν *The Cambridge Medieval History*, IV, σελ. 54 ἐπ. Προβλ. H. Monnier, *Les Nouvelles de Léon le Sage*, Bordeaux-Paris 1923, σελ. 211 ἐπ. καὶ C. A. Spulber, *Les Nouvelles de Léon le Sage*, Cernăuți 1934, σελ. 41 ἐπ.

³ Bk. Monnier, "Ενθ. ἀν., σ. 4 ἐπ. Κατά τὸν Spulber, "Ενθ. ἀν., σ. 63, αἱ Νεαραὶ ἀποτελοῦν τὴν βαθυτέραν ἑκδήλωσιν τῆς πνευματικῆς δράσεως τοῦ Λέοντος. Τῆς ἐν γένει ὅμως πνευματικῆς δράσεως καὶ μᾶκας τοῦ Αὐτοκράτορος πολλοὶ ὑπάρχουν καταχριτοί. Bk. π.χ. E. Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, VI, Λονδίνον 1908, σελ. 99 καὶ Vogt et Hausherr, *Oraison funèbre de Basile I par son fils Léon le Sage*, Ρόμη 1932, σελ. 8.

⁴ Bk. Vogt καὶ Hausherr, "Ενθ. ἀν. σελ. 33 ἐνθα διενδύνεται ἡ ἀρχικὴ ἀμφισβητία τοῦ Κουίκιου (Obs. XVII, 31) καὶ ὑποστηρίζεται διτὶ «μᾶλλον σοφὸς ἡ ἀρχηγὸς Κράτους (ὁ Λέων) διηῆλθε τὸν βίον τῶν ἐφευρισκων νόμου... τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Λέοντος είναι εἰκονικόν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ διτὶ, ἐξαιρέσει μιᾶς ἡ δέο περιπτώσεων, ὁ νόμος του είναι σχολικά γυμνάσματα καὶ σπουδαιοτηριακοὶ ἐργασίαι καὶ δχι νόμοι πραγματικοὶ τεθέντες ἀληθῶς εἰς ἐφαρμογὴν ἡ ἑκδοθέντες κάννα. Εναντίον τῆς ἑκδοχῆς αὐτῆς δριμὺς ἐπέρχεται τελευταῖος ὁ Spulber παρ' ϕ, Ενθ. ἀν., σελ. 83 ἐπ., καὶ 106 ἐπ., τὰ διάφορα ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐπιχειρήματα.

γίαν ἔνδειξασθαι, οὕτε τιμωροὶ νόμοις εἰς χακεπότητα κινδύνων τινὰς περιίστων· νῦν δὲ ὑπαρχούστης λυσιτελοῦς καὶ σωτηρίου τῆς δικαίας πορείας, οὐκ ἔθέλουσι τῶν ἀνθρώπων οἱ πλεῖστοι ταῦτην πορεύεσθαι, ἀλλ' ὡς ἐπίπονον καὶ τραχεῖαν καὶ ταλαιπωρίαν φέρουσαν τοῖς ὅδίταις ἐκκλίνουσιν· εἰσὶ γάρ, εἰσὶν, οὓς ἀρέσκει τὰ χειρίστα, καὶ ταύτης μὲν ἀπονεύοντες, πρὸς δὲ τὴν ἡς ἐπέστρωται ἀκανθία συγκή ἀδικίαν καὶ ἡς πρὸς ἀπωλείας κρημνοὺς ἐλαύνουσιν οἱ ὅδίταις προθύμως βαδίζοντες· διν καὶ τὸ ἀτακτὸν ὅρμημα κολάζειν οἱ πάλαι δικαιώσαντες, ὥσπερ τινὶ χαλινῷ τῷ νόμῳ ἔθεντο γνώμην ἀναγαγίζειν».

Ἡ προσήλωσίς του εἰς τὸν θεῖον νόμον δὲν τὸν ἐμποδίζει βέβαια, ν' ἀντιλαμβάνεται τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Οὕτω λέγει ἐν Νεαρῷ 83, τῆς δοπίας ἡ ἐπίδρασις φαίνεται εἰς τὰ Βασιλικά:

«Καλὸν μὲν ἦν καὶ σωτήριον τοῖς τοῦ πνεύματος νόμοις δυθμιζόμενον τὸ ἀνθρώπινον μηδὲν ἀνθρωπίνης προσδεῖσθαι παραγγελίας· ἐπεὶ δὲ πρὸς τὸ ὑψος τοῦ πνεύματος οὐκ ἔστι παντὸς ἐπαρθῆναι οὐδὲ τοῦ θείου νόμου τὸ ἀπίγημα δέξασθαι, ἀλλ' εὐαρίθμητοι πάνυ οὓς ἔκει ἄγει τῆς ἀρετῆς ἡ ἀνάβασις, ἀγαπητόν, εἰ καὶ κατὰ νόμους ἀνθρωπίνους βιώσειε. τοὺς λεγομένους τῶν δανείων τόκους πανταχοῦ τοῦ πνεύματος ἡ ψῆφος ὑπὸ κατάκριμα τίθεται, καὶ τοῦτο συνιδὼν ὁ ἀείμνηστος ἡμῶν βασιλεὺς καὶ γονεὺς τὴν καταβολὴν τῶν τόκων οἰκείῳ διέγνω κωλύειν θεσπίσματι. γίνεται οὖν τοῦτο δι' ἄρα πενίαν ὑπόθεσις οὐ πρὸς τὸ ἀμεινον, διπερ ἦν σκοποῦ τῷ νομοθέτῃ, πρὸς δὲ τὸ χείρον φέρουσα. οἱ γάρ πρὸς ἐλπίδι τῶν τόκων πρὸς τὸ δάνειον πρόδυμοι, τεθέντος τοῦ νόμου τὸ μηδὲν δύνασθαι κέρδος ἔξαγειν ἐκ τοῦ δανείσματος ἀφιλάνθρωποί τινες καὶ ἀμείλικτοι πρὸς τοὺς δεομένους τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας καθίστανται. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δρκῶν προβλήσεις καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς ἀθετήσεις ἐντεῦθεν δρῶνται αἰτίαν λαμβάνοντα, καὶ ἀπλῶς διὰ τὴν ἐπιπολάζουσαν ἐν βίῳ κακίαν ἡ ἀρετὴ τοῦ νόμου οὐ μόνον οὐκ ὕνησεν, ἀλλὰ καὶ προσεζημίωσεν».

Εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν αὐτὸν πραγματισμὸν τοῦ Λέοντος πρέπει ν' ἀποδοθοῦν αἱ περὶ τῶν δούλων διατάξεις του. Πράγματι, αἱ διατάξεις αὗται δὲν εἶναι ἐλευθεριώτεραι τῶν πρὸ αὐτοῦ ἴσχυουσῶν. Οἱ δοῦλοι εἶναι κτῆμα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων. 'Αλλ' ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι κατὰ τὴν σκέψιν τοῦ ἐστεμμένου νομοθέτου κατὶ τὸ φυσικόν, τὸ συνδεόμενον μὲ τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Εἶναι ἀπλῶς ἀγαθὸν πολλαχῶς μὲν καὶ πολλάκις ὑμνούμενον ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δοπίου οὐδὲν οὔτος οὐσιαστικὸν πράττει. Προσπαθεῖ μόνον νὰ συμβιβάσῃ τὸν θεσμὸν τῆς δουλείας πρὸς τοὺς βασικοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας ὡς π.χ. πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον λέγων ἐν Νεαρῷ 10:

«Οσον τίμιον τὸ τοῦ μονάδους βίου ἐπάγγελμα καὶ οἱ τὸν χρηστὸν ἔκεινον καὶ μακάριον ζυγὸν ἀναλαμβάνοντες ὁποίας εἰσὶν αἴδοις ἀξιοὶ καὶ

τιμῆς, ίσμεν καὶ αὐτοί ούχουν οὐδὲν ἐπί άμετησει αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀθετήσεως ἔξαιρούμενοι ταῦτα διατεσπίζειν διέγνωμεν καὶ ἀποφανόμεθα. ὅσον γάρ θαυμαστὸν καὶ θεῖον, τοσοῦτον δεῖ τούτου μετὰ θαυμαστῆς δοσῆς εὐλαβείας ἐφάπτεσθαι, ἀλλὰ μὴ κακογνωμοσύνης πρόφασιν τὸ τῆς μοναδικῆς πολιτείας ποιεῖσθαι σεβάσμιον. πῶς γάρ οὐκ ἔστι κακογνωμοσύνης, δρασμῷ τοῦ οἰκείου δεσπότον πρὸς ἐκεῖνην τὴν πολιτείαν ἔρχεσθαι τὸν οἰκέτην; ἐπεὶ οὖν τοῖς πρότερον νενομοθέτηται περὶ δούλων ἀποδιδρασκόντων καὶ οὕτῳ πρὸς τὸν μονήρη βίον ἔρχομένων, μέχρι τοῦ μὲν τρίτου χρόνου δήλου γεγονότος τοῦ φυγάδος ἔξουσίαν ἔχειν τὸν δεσπότην τοῦ σχῆματος ἀπογυμνώσακτα ἀναλαμβάνειν αὐτόν, τρίτου δὲ παρελάσαντος χρόνου ἐν τῷ ἀφανεῖ διάγοντος, εἰ κατὰ ταῦτα πρὸς ἐμφάνειαν κατασταίη, κρείττω αὐτὸν ὑπάρχειν τῆς δεσποτικῆς ἔξουσίας καὶ παρὰ τὴν ἐκείνου γνώμην χρηματίζειν ἐλεύθερον¹.

Τοῦνταντίον διως δὲν ἀρκεῖ ὁ πραγματισμὸς αὐτὸς διὰ νὰ δικαιολογῆσῃ τὴν ἀπέναντι τῶν ἀνισχύρων καὶ τῶν πτωχῶν διαγωγὴν τοῦ Λέοντος. Ἄν δη δουλεία ἡτο ἐκ τῶν βασικῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, τῶν δποίων δὲν είναι εὔκολος ἡ περιστολὴ ἢ ἡ κατάργησις ἀνευ κλονισμῶν, διὰ τοὺς πολιτικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἀδυνάτους ἡτο εὔκολωτέρα ἡ βαθμιαία μέν, συστηματικὴ δμως πρόνοια. Ὁ συνεχιστῆς τοῦ Θεοφάνους καὶ ὁ Κεδρηνὸς τονίζουν ἴδιαιτέρως τὰς προσπαθείας τὰς δποίας κατέβαλεν ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών διὰ νὰ ἔξισθῃ τοὺς ἀδυνάτους πρὸς τοὺς Ισχυρούς. Τοῦτο ἀλλωστε ἐπέβαλλε τὸ συμφέρον τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας. Τοῦνταντίον εἰς τὰς Νεαράς τοῦ Λέοντος οὐδεμία ἀπαντῷ διάταξις σοβαρῶς διευκολύνοντα τὴν ἔξισθσιν αὐτῆν. Ἡ Ισότης ἀπέναντι τοῦ νόμου θεωρητικῶς μόνον ἀναγνωρίζεται: «ῶσπερ γάρ ἐπὶ ἀρχοντος ἀρετῇ; οὕτῳ καὶ ἐπὶ νόμων ὀφείλομεν κοινῇ τοῦ ἐκεῖθεν ἀπολαύειν καλοῦ ἀπαν τὸ ἀρχόμενόν τε καὶ ὑποκείμενον»². Οὐδεμία δμως γίνεται πραγματικὴ προσπάθεια δημιουργίας ἀληθοῦς ισοπολιτείας.

¹ Εἰς τὴν Νεαράν 40 ὁ Λέων καταβάλλει τὴν προσπάθειαν νὰ φαελήσῃ τοὺς δούλους ἀπὸ τὴν ἀτυχίαν τοῦ κυρίου των, δριζων ὅτι «εἰ δὲ ἡ τελείος ἐπιστᾶσα τοῦ βίου ἡμέρᾳ ἐξ ἀνθρώπων ἀδιάθετον ἀφανίσσοι τὸν ἀνθρώπον (αἰχμάλωτον), παρόντων μὲν τινῶν οἷς δὲ κλήρος διαφέρει ἀνιόντων ἡ κατιόντων, πρὸς αὐτούς ἡ περιουσία πορεύεται, μὴ δντων δὲ τινῶν προσώπων πρὸς οὓς ἡ κληρονομία δρᾷ τῶν τοῦ ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντος αἰχμαλώτου πραγμάτων (φημὶ δὲ μήτε οὓς ἀνιόντας μήτε οὓς κατιόντας οἰκειοῦται τὸ τοῦ τεθνηκότος γένος) πρότερον σκοτεῖν μὲν κελεύομεν, εἰ τισιν ὑπόχρεος ἦν, καὶ τῶν χρεῶν ὑπεξαιρουμένων τὰ παραπλεπόμενα πράγματα διχῇ διαιρεῖσθαι εἰς τε τρίτον καὶ διμοιρον, καὶ τὸ μὲν τρίτον εἰς τὴν περὶ φυγῆς διανομὴν ἀφορίζειν, τοῦ δὲ ἑτέρου μέρους ἐν τοῖς βασιλείοις ταμείοις γίνεσθαι τὴν ἀνάληψιν ἀνεύ μέντοι γε τῷ οἰκετῶν». Τὴν διάταξιν ταύτην ἐπεξέτεινεν ἐπὶ παντὸς προσώπου θυγάτκοντος ἀδιαθέτου ἀνευ παίδων Κωνσταντίνος ὁ Πορφυρογέννητος διὰ ζευρᾶς αὐτού, ἦν δὲν Lingenthal, - Ζέπου, Jus. A' σελ. 235.

² Νεαρά 27.

Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῇ καὶ ὡς πρὸς τοὺς πτωχούς. Ἡ πενία πολλάκις τονίζεται ως κακὸν μέγα καὶ δὴ οὐ μόνον κακὸν ἀτομικόν, ἀλλὰ καὶ κακὸν κοινωνικόν, διότι «τοὺς στενοχωρούμενοὺς πολλάκις τολμᾶν προσάγει ἀτόλμητα»¹. Κατὰ γενικὸν δημοσία καγόνα δὲν ἀπαντοῦν μέτρα σοβαρὰ προστασίας κατ' αὐτῆς. Δύο διατάξεις φαίνονται ἀποβλέπουσαι καὶ εἰς τὴν προστασίαν τῶν οἰκονομικῶν ἀσθενεστέρων, συγχρόνως δὲ καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς μικρᾶς ἴδιοκτησίας, ἀλλα διατάξεις 114 καὶ 13. Διὰ τῆς πρώτης, περὶ τῆς αὐθεντικότητος τῆς δότιας ὑπάρχουν ἀλλωστε ἀμφιβολίαι², ἀναγνωρίζεται κατὰ βάσιν δὲ «ἔξεστι τῷ κατέχοντι ἀκίνητον διαπιφάσκειν πρὸς ὃ ἂρα βούλεται πρόσφατον ἀνεπικωλύτως τε καὶ ἀνεπιφωτήτως... εἰ γάρ ὁ πένης καὶ ὁ πτωχὸς καὶ πράγματος μὴ εὐπορῶν, βουλόμενος τὸ οἰκεῖον ἐκποιήσασθαι ἀκίνητον, οἱ πλησιαζόντες δὲ ὑπούλως τὰ σήμερον καὶ αὔριον ἐγδεχόμενοι τῷ πτωχῷ καὶ πένητι τὸ οἰκεῖον καταλίποιεν ἀκίνητον εἰ οὐδὲν ὁ πλησιαζῶν ἀνελίθιψει πάνυ τῇ βασιλείᾳ μου λογίζεται ἄδικον· διὸ καὶ διορίζεται πᾶσι τοῖς ἀπόροις καὶ πτωχοῖς τὰ μὴ δυνάμενα κατέχειν ἀκίνητα ἐκποιεῖσθαι ἀποτιμημένα, καὶ τὸν ἔξωνούμενον καλῶς κατέχειν τὸ ἔξωνηθέν· μέχρις γάρ τοῦ ξαμήνου τοῦ πρώτου χρόνου ἔκκλητον ποιεῖν τοὺς γειτνιῶντας καὶ οὗτως ἀντιστρεφούμενος τῆς τιμῆς τῷ ἔξωνησαμένῳ λαβεῖν τὸ τοιοῦτον ἀκίνητον· τούτου δὲ παραδραμόντος καὶ οὕτως οἱ γειτνιῶντες ἀποκλείονται»³. Τὸ διὰ τῆς νεαρᾶς 114 καθιερούμενον ἴδιόρρυθμον δικαίωμα προτιμήσεως ὑπὲρ τῶν γειτόνων εἶναι προφανὲς ὅτι ἀτελῶς ἥτο δυνατὸν νὰ προστατεύσῃ πράγματι τὴν μικρὰν ἴδιοκτησίαν, τούναντίον δὲ τὸ πιθανότερον ἥτο νὰ στραφῇ κατ' αὐτῆς. Τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι πράγματι συνέβη καὶ συνεπείᾳ τούτου ἔχεδόθη ἐν ἔτει 967 ἡ διάταξις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἡ ἀπαγορεύουσα «τὰς ἔξωνήσεις» μεταξὺ «δυνατῶν» καὶ «πενήτων». «Καὶ τοὺς μὲν δυνατούς, λέγει ὁ Φωκᾶς, ἐκ δυνατῶν μόνον ποιεῖσθαι τὰς ἔξωνήσεις βουλόμενα, τοὺς δὲ στρατιώτας καὶ πένητας ἐκ τῶν τὴν δμοίαν ταξιν ἀκόντων αὐτοῖς, καὶ ὥσπερ τούτους ἐκαλύσαμεν τοῦ μὴ ἔξωνεῖσθαι τὰ τῶν δυνατῶν, οὗτος πάλιν ἐκείνους ἀπείργομεν τοῦ μὴ ἐκ πενήτων τε καὶ στρατιωτῶν ἀπόρων ποιεῖσθαι τὰς ἔξωνήσεις, μηδὲ τὴν ὁμοτέλειαν ἡ ἀνακοίνωσιν προσβάλλεσθαι εἰς δικαιοσύνην, ἥν πρὸς ἀπαντας τὴν νομοθεσίαν ποιούμενοι καὶ μὴ τῶν μὲν πλέον κηδόμενοι τῶν δὲ ἔλαττον».

Ἡ διάταξις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ δίπτει φῶς ἴδιαίτερον εἰς τὸ ὅλον σύστημα τῆς προτιμήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου. Ἀποδεικνύει ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ δυνατῶν καὶ ἀδυνάτων, διάκρισιν συμπίπτουσαν, κατ' ἀρχήν, τούλαχιστον, εἰς τὴν σκέψιν τοῦ νομοθέτου μὲ τὴν διάκρισιν εἰς πλουσίους καὶ πτωχούς καὶ συγχρόνως τὴν προσπάθειαν τοῦ Αὐτοκράτορος

¹ Νεαρὰ 96.

² Bl. Zachariae, Geschichte, σελ. 239.

³ Πρβλ. Τὴν νεαρὰν Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπτηνοῦ. Bl. Monnier, "Ενθ' ἀν. σελ. 123.

νὰ διατηρήσῃ τὴν κοινωνικὴν αὐτὴν διάκρισιν προστατεύων μὲν τοὺς πένητας ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν εἰς τοὺς πλουσίους, κατοχυρῶν δῆμος καὶ τοὺς δυνατοὺς ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς ἔξαγορᾶς τῶν κτημάτων τῶν ἀπὸ τοὺς ἀνερχομένους ἀδυνάτους. 'Αφ' ἐτέρου δῆμος ἡ διάταξις τοῦ Φωκᾶ κλονίζει τὸν ἐκ πρώτης ὄψεως ὑποτιθέμενον σκοπὸν τῆς νεαρᾶς 114 τοῦ Λέοντος, τῆς προστασίας τῆς μητρὸς Ἰδιοκτησίας. Πράγματι εἰς αὐτὴν οὔτε ἀνάλογος πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ Φωκᾶ ὑπάρχει ἀπαγόρευσις οὔτε καὶ φαίνεται διαγραφομένη ἡ ἀπαντῶσα εἰς τὴν νεαρὰν τοῦ Λεκαπτηνοῦ καὶ βρυδάντερον εἰς τὴν νεαρὰν Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ 996 προσπάθεια τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀδυνάτων ὑπὸ τῶν δυνατῶν. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ νεαρὰ τοῦ Λέοντος ἔχει μᾶλλον σύνδεσμον πρὸς τὴν φορολογικὴν θέσιν τῶν κτημάτων εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἀποτελεῖ συνδυασμὸν τοῦ περιορισμοῦ τοῦ δικαιώματος τῆς προτιμήσεως τῶν γειτόνων πρὸς τὴν συνδεομένην μὲ τὸ δικαιώματα τοῦτο φορολογικὴν ἀλληλεγγύην τῶν δῆμοφων κτημάτων εἰς τὴν ἀναδιοργανωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Γενικοῦ «ἐπιβολῆν»¹.

Διὰ τῆς νεαρᾶς 13 ὁ Λέων προβάνει εἰς πρᾶξιν δικαιοσύνης ὥφελούσαν ἀναμφισβῆτητος τοὺς πτωχούς, διότι ἐπιβάλλει εἰς τοὺς προϊσταμένους τῶν εὐαγῶν οἶκων («ἐκκλησιῶν καὶ ξενοκομείων καὶ χηροτροφείων² καὶ δρφανοτροφείων») τὸν καθορισμὸν ὥρισμένου «εἰσδεκτικοῦ» κατὰ τὴν ἀνανέωσιν τῶν διηγεκῶν ἐμφυτεύσεων, τὰς δοπίας κατήρτιζον οἱ οἶκοι οὓτοι καὶ δὴ εἰς τὸ διπλάσιον τοῦ ἐμφυτευτικοῦ κανόνος «προσγραφομένης δηλονότι τῆς εἰσφορᾶς ἀπάσης ἐν τοῖς τῆς ἐκδόσεως χάρταις καὶ τῷ οἶκῳ ἀκαινοτομήτου προσαγομένης, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἴδιον περισμὸν τῶν εἰς τὴν προστασίαν καθισταμένην σφετεριζομένης, ὑπόθεσιν ἀνοσίου κέρδους καὶ οὐχὶ τῆς τῶν οἴκων ὥφελείας τὸ πρᾶγμα ποιουμένων αὐτῶν»³.

Ἐξ ἀλλού αἱ διατάξεις αἱ ἐπιτρέπουσαι τὴν ταφὴν ἐντὸς τῶν πόλεων, διότι οἱ πτωχοὶ δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσουν εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτὸς τῶν πόλεων ταφῆς, δὲν ἀποτελοῦν βεβαίως μέτρα κοινωνικῆς πολιτικῆς, ὃς δὲν ἀποτελοῦν μέτρα τοιαύτης πολιτικῆς αἱ φροντίδες τοῦ Λέοντος περὶ ἐπεκτάσεως τῆς Κυριακῆς ἀργίας καὶ εἰς τὸν γεωργοὺς διότι σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως τονίζεται ἐν τῇ νεαρῇ 54 ὅτι αὐταὶ ὑπαγορεύονται ἀπὸ καθαρῶς θρησκευτικοὺς λόγους καὶ ἵνα ὁ ἀστικὸς νόμος μὴ ἀντιστρατεύεται πρὸς τὸν νόμον τῶν «κορυφαίων μαθητῶν»⁴.

¹ Bl. Monnier, Etudes de droit Byzantin, εἰς τὴν Nouvelle Revue Historique de droit français et étranger, τόμ. 18 (1894) σελ. 485 καὶ 19 (1895) σελ. 100. Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, 'Ἐνθ' ἀν. σελ. 124.

² Κατ' ἄλλους «γηροτροφείων».

³ Bl. τὰς διαφωνίας ἐπὶ τῶν δευτερευόντων σημείων τῆς N. 13 εἰς Spulber, 'Ἐνθ' ἀν. σελ. 150.

⁴ Εἰς τὴν νεαρὰν 54 ἡ θρησκοληψία τοῦ Λέοντος ὑπερβαίνει πᾶν ὄγιον. 'Ἀναφερό-

Ἐπίσης δὲν δύνανται ν^τ ἀποδοθῆνεν εἰς κοινωνικοπολιτικοὺς σκοποὺς οἱ διατάξεις τοῦ Λέοντος περὶ νομίσματος καὶ περὶ τόκου, ὑπαγορευθεῖσαι ἀπὸ μόνην τὴν προσπάθειαν τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς¹.

Οὕτε ἀκόμη ὑπηρετοῦντοι τοιούτους σκοποὺς αἱ ὅλως θεωρητικαὶ προτιμήσεις τοῦ Αὐτοκράτορος πρὸς τὰς ἐνώσεις καὶ τοὺς συνεταιρισμούς. Λέγεται μὲν ἀλλιθῶς ἐν Νεαρᾷ 70, ἡ ὥποια ἀλλωστε καὶ ἀναφέρεται εἰς θέμα ὅλως διάφορον ὡς καὶ ἡ κατωτέρω Νεαρᾶ 102:

«Ἀλανταχοῦ τὸ κοινὸν τῆς γνώμης κατόφοι τ' ἂν τις οὖς ἡ κοινωνία συνάπτει ἐν μιᾷ καὶ τοιαύτῃ μοίρᾳ τιθέμενον. Οὗτῳ γάρ καὶ συνέμποροι τὸ ἐκ τοῦ κέρδους ἡ τῆς ζημίας ἵσον διαλαγχάνουσιν καὶ συνοδίται πολλάκις εὑρίματι περιτυχόντες, εἰ καὶ μὴ κατ' ἵσον ἔβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς τῶν δημάτων βαλας, δημως διὰ τὴν ἐκ τῆς δηοιπορίας κοινωνίαν κοινὴν τὴν τοῦ ευρήματος κτῆσιν πεποίηνται καὶ συστρατιῶται δέ, εἰ καὶ μὴ πάντες σὺν δημοίῳ τούτῳ ἐπὶ τοὺς ἔχθρους τὰς χεῖρας ἔξετειναν, ἀλλὰ τῶν ἀριστείων τὴν ἴσοτητα φέρουσι».

Καὶ ἐν Νεαρᾷ 102:

«Μέγα τῷ βίῳ χαρίζεται ἡ σὺν φρονήματι καὶ λογισμῷ τῶν πραγμάτων κοινώνησις καὶ γάρ καὶ δυνάμεως τινι παρούσης ἐκ τοῦ κοινωνεῖν ἐτέρῳ παραπλησίως εὐποροῦντι δυνάμεως μᾶλλον ὄνησιμωτέρᾳ καθέστηκεν ἡ δύναμις, καὶ πλουτοῦντες δὲ τρόπον ἀλλον τὸν πλοῦτον κοινοποιήσαντες γλυκύτερον τῆς ἀπὸ τοῦ πλουτεῖν ἀπολαύουσιν εὐπαθείας, καὶ στενοχωρούσης πενίας οὐκ ἀπορήσει παραμύθιον εὑρεῖν ἡ ἐν τοῖς ἔργοις κοινότης, δι' οὐ τὸ σφόδρὸν ἀλυπάτερον εἴη τῆς στενοχωρίας. ἀλλ' ὅντος οὗτῳ καλοῦ καὶ χρησίμου τοῦ κατὰ βίον κοινωνήματος, ξένη τις ἐνδυομένη κακία ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς οὐ μόνον ἐτέροις ἐμποδὼν καθίσταται πρὸς ὠφέλειαν, ἀλλ' αἰρεῖσθαι πείθει τοὺς θάλποντας αὐτὴν ἀγαπᾶν καὶ τὰ οἰκεῖα καταβλάπτεσθαι, ἡ συγχωρεῖν ἐν τῷ κοινωνῆσαι τοῖς πλησίον προστιθέναι τι κέρδος αὐτοῖς». Ἀλλ'

μενος εἰς τὸν ν. Κώδ. 3.12, 3 (Κωνσταντίνος) καθ' ὃν «οἱ δικασταὶ πάντες καὶ οἱ δῆμοι τῶν πόλεων καὶ οἱ τεχνῖται πάντες ἐν τῇ Κυριακῇ ἀργεῖτοσαν» γεωργοὶ δὲ μόνοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ γεωργεῖτοσαν. ἐπειδὴ συμβαίνει πολλάκις αὐτὴν ἐπιτηδειοτέραν εὑρεθῆναι πρὸς ἀροτρίωσιν ἡ πρὸς τὴν τῶν ἀμπέλων γεωργίαν καὶ ἀτοκον ἐστὶν αὐτοὺς καλύνεσθαι τῆς ἐκ τῶν ἀρότρων ἀπολαύειν εὐκαιρίας». Βασ. (7.17.19), ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ αἵτια τῆς λύσεις τῆς τιμῆς τῆς ἡμέρας ἀλογος, δοκεῖ γάρ σωτηρίας είναι τῶν καρπῶν, ἐστὶ δὲ ἀλλιθῶς οὐδέν. οὐ γάρ οπουδαίον τῆς γεωργίας ἀλλὰ τοῦ καρποδότου δὲ θεος, ἐπειδάν δοκεῖ τὴν εὐθητίαν παρέχεται τῶν καρπῶν».

¹ Βλ. τὴν ἀνωτέρῳ μημονευομένην Νεαρᾶν 83, διὰ τῆς ὥποιας καταργεῖται ἡ ἐν Προχείρῳ XVI, 14, ἀπαγορευτικὴ τῶν τόκων διάταξις, ἡ ὥποια φαίνεται ὅτι οὔτε γενικῆς ἐτυχεν ἐφαρμογῆς, οὔτε ἀνεν συνεπειῶν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τοῦ τόπου ἴνηρτε. βλ. Γ. Μαριδάκη, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, Ἀθῆναι 1922, σελ. 223 ἐπ. καὶ Gr. Cassimatis, Les intérêts dans la législation de Justinien et dans le droit Byzantin, Παρίσιοι 1931, σελ. 113 ἐπ.

οὐδεμία πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ὡς π.χ. στοιχειώδης τις ἀσφάλισις ὀκολουθεῖ τὰς μεγαλοστόμους ταύτας διαπιστώσεις.¹ Ας μὴ νομισθῇ δὲ ὅτι τοιοῦτό τι ἥτο ἀδύνατον διὰ τὴν ἐποχὴν ἔκεινην. Εἶναι γνωστὸν δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Γενικὸς ἐνίσχυσε διὰ δανείων τὴν ναυτιλίαν, κατὰ σύστημα δμοιαζόν πρὸς ἐν εἴδος ἀσφαλίσεως².

Τὸ συμπέρασμα εἶναι σαφές. Ὁ φιλόσοφος Αὐτοκράτωρ ἤκουσε μὲν τὴν φωνὴν τῆς Θείας διδασκαλίας, δὲν ἡσθάνθη ὅμως τὸν πόνον τοῦ ἀδυνάτου. Εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν εἶχε πλέον ἐπισήμως κυρωθῆ ἡ κατάργησις τῆς ἔξουσιας τῶν τοπικῶν δραγανισμῶν, τὸ δὲ Κράτος ἀνέλαβε πᾶσαν τὴν ἔξουσίαν, παρεῖδε οὖτος τὴν κοινωνικὴν ἀποστολὴν τῆς πολιτείας. Εἶναι συνεπῶς δυνατὸν νὰ λεχθῇ δὲ τι ἡ αδιστηρὰ κρίσις τοῦ Παπαρρηγοπούλου δὲ τὸ Λέων «ἐπικομάσθη μὲν σοφὸς καὶ φιλόσοφος, ἀλλ' ἀπέδειξε δι' ἀπαντος ἀντοῦ τοῦ βίου, τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἴδιωτικοῦ, δὲ τῇ ψιλῇ παιδείᾳ ἢ περὶ τὰς λέξεις μόνον περιωρισμένῃ καὶ γεγυμνωμένῃ πάσης θετικῆς ἀρετῆς εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ ἢ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐμφανέστερον καὶ μᾶλλον ἀδικαιολόγητον τὴν κακίαν»³ εἶναι μᾶλλον ἐπιεικής, ἂν ληφθῇ ὡπ' ὅφει τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς νομοθεσίας τοῦ Αὐτοκράτορος, δὲ δποῖος εἰς τοὺς νόμους του περισσότερον ἐπρόσεχεν εἰς τὰς ἀφηρημένας καὶ ὅλως θεωρητικὰς διδασκαλίας παρὰ εἰς τὴν πρακτικὴν οὖσιαν καὶ ἀποστολὴν τῶν θεομῶν. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἐπίδρασιν ἔργα εὑπομίας ποικίλα, ταῦτα ὅμως δὲν ὀφείλονται εἰς τὸν Λέοντα⁴.

Οἱ Ηεράρι Μοννιέτ θεωρεῖ τὸν Λέοντα ὡς πρόδρομον τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ⁵. Ἡ κρίσις φαίνεται ἐσπενσιμένη. Διότι θεωρητικῶς μὲν αἱ ἀπόψεις τοῦ φιλοσόφου ἥσαν κατὰ πολὺ σύμφωνοι μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ ὅπως οὗτος διεμορφώθη εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, παρὰ τὰς πολλὰς ἀντινομίας, ἃς παρουσιάζει ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς ἢ σκέψης του⁶. Ὁμως εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τῆς σκέψεως τοῦ Λέοντος λείπει δὲ κυριώτερος λίθος τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ προστασία τῶν ἀποχειρωθιώτων, εἰς τὴν δποίαν ἐστήριξε τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας δὲ Ἀρχηγὸς αὐτῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διὰ τῶν πολυκρότων δύο ἐγκυκλίων *Rerum novarum* καὶ *Quatagesimo anno*.

¹ Bl. Gr. Cassimatis, *La dixième vexation de l'Empereur Nicéphore*, εἰς *τὸ Βυζαντιον*, VII (1932), σελ. 149 ἐπ.

² Bl. Ιστορίαν, ἔκδ. 5η, 1925, IV, Α' σελ. 63.

³ Bl. Runciman, "Evθ. ἀν., σελ. 93 καὶ 211. Πρβλ. J. B. Bury, *The Imperial administrative system in the ninth Century*, Λονδίνον 1911, σελ. 73 ἐπ. καὶ Vasil. Basile Ier, σελ. 381 ἐπ., ιδιαιτέρως δὲ K. Αμάντον, *Η Ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατά τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους*, εἰς *Αθηνᾶς*, τόμ. 35 (1928), σελ. 131 ἐπ.

⁴ Bl. Les Novelles, σελ. 59.

⁵ Bl. R. Gonnard, *Histoire des doctrines économiques*, Παρίσιον 1930, σελ. 662 ἐπ.

Ἄλλως τε εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν σχεδίων αὐτῶν ὁ Αὐτοκράτωρ χωρίζεται ἀπὸ τὸν φιλόσοφον. Τὸ δέ γον τῶν Ἰσαάρων τὸ τεῖνον εἰς τὴν πραγματικὴν χειραφέτησιν τῶν ἀχθοτῶν, ἐλευθέρων ἢ δουλοπαροίκων, ἀποτελούντων τὸν κυρίως ἔργαζόμεγον πληθυσμὸν τοῦ Βυζαντίου ὅχι μόνον δὲν συνεχίσθη ἀλλ' ἀνεκόπη ἀπὸ τὸν Λεοντα¹. "Αν δὲ εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ Βυζαντιον διὰ τῶν πυνεχῶν προσπαθειῶν πρὸς διατήρησιν τῆς κεντρικῆς Εξουσίας τοῦ Κράτους καὶ τῶν βαθμιαίων προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν ἀποθενεοτέρων καὶ τῶν μεσαίων τάξεων παρέμεινε εἰς τὰς προφυλακὰς τοῦ πολιτισμοῦ" τοῦτο δὲν ὑπείλεται κυρίως εἰς τὸν Λεοντα.

Μάλιν ἀναζητεῖται κοινωνική πολιτική εἰς τὰς Νεαράς αὐτοῦ.

ΓΡΗΓ. ΙΙ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ

¹ Bl. Vogt, Basile Ier, σελ. 375 ἐπ.

² Bl. P. Boissonnade, Le travail dans l'Europe chrétienne au Moyen Age. Παρίσιοι 1921, σελ. 77.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006